

STRUKTURALNE RAZLIKE IZMEĐU MALOLJETNIH DELINKVENATA I ADOLESCENATA DRUŠTVENO PRIHVATLJIVOG PONAŠANJA U PERCEPCIJI VRSTE I INTENZITETA PSIHOSOCIJALNIH POREMEĆAJA

Tatjana Vujović*
Filozofski Fakultet u Nikšiću

Rad se bavi ispitivanjem strukturalnih razlika između maloljetnih delinkvenata žrtava roditeljskog zlostavljanja i adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja, u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja, koji su se javljali u periodu ranog djetinjstva. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 265 ispitanika starosne dobi od 15 do 18 godina. Ispitanici eksperimentalne i kontrolne su percipirali vrste i intenzitet psihosocijalnih poremećaja na specijalno konstruisanom upitniku. Da bi smo utvrdili koji su osnovni psihosocijalni poremećaji, koji diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja, skalu psihosocijalnih poremećaja koja je obuhvatala 8. varijabli iz upitnika podvrgli smo najprije jednofaktorskoj analizi varijanse, a zatim kanoničkoj diskriminativnoj funkciji. Dobijeni rezultati su pokazali da se najznačajniji psihosocijalni poremećaji koji najbolje prediktuju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja, odnose na laž, noćne strahove i zavidljivost i pakost prema braći i sestrama.

KLJUČNE RIJEČI: maloljetni delinkventi / adolescencija / psihosocijalni poremećaji / roditeljsko zlostavljanje i zanemarivanje

---

* E- mail: tanja_vujovic@yahoo.com

1. TEORIJSKA OSNOVA NAŠEG PRISTUPA

Fokus rada bilo je istraživanje strukturalnih razlika između maloljetnih delinkvenata žrtava roditeljskog zlostavljanja i adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja, koji su se javljali u periodu ranog djetinjstva. Tražili smo odgovor na pitanje koji psihosocijalni poremećaji diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. U pokušaju da damo odgovor na ovo pitanje, tragali smo za odgovarajućim teorijskim pristupom. Ne postoji cjelovita teorija koja bi obuhvatala aspekt porodičnog života kojim se u našem istraživanju bavimo, a to je prihvaćenost -odbacivanje djece od strane roditelja i posljedice takvog odnosa na psihosocijalni razvoj. Iz navedenog razloga opredijelili smo se za onu teorijsku orijentaciju koja nam omogućava da na najcjelovitiji način obuhvatimo istraživačko polje.

U svom pristupu pošli smo od Ronerove teorije roditeljskog prihvatanja - odbacivanja kojom se predviđaju i objašnjavaju posljedice odnosa roditelja prema djeci. Prema ovoj teoriji roditeljsko odbacivanje djece u smislu zlostavljanja i zanemarivanja u periodu ranog djetinjstva ima veoma negativne posljedice na psihosocijalni razvoj djece. S obzirom na prirodu našeg istraživanja, koje je socijalno-dijagnostičko, pokušaćemo da ukažemo na osnovne aspekte operacionalizacije ovog teorijskog pristupa u njemu.

1.1. Ronerova teorija roditeljskog prihvatanja i odbacivanja (PART)

Ronerova teorija roditeljskog prihvatanja i odbacivanja (Parental Acceptance and Rejection Theory - PART) jeste teorija socijalizacije koja pokušava da predvidi i objasni uzroke i posljedice roditeljskog ponašanja na dimenziji emocionalne topline, na čijem jednom kraju se nalazi prihvaćenost, a na drugom odbačenost djeteta (Rohner 1980, 1986, 2001, prema Rohner 1984:6). Prema ovoj teoriji roditeljsko prihvatanje-odbacivanje ima snažne posljedice, naročito kada je od individue opaženo, na ponašanje i ličnost djece, kao i na funkcionisanje ličnosti odraslog koji za sebe kaže da je bio "odbačeno" dijete. Empirijski dokazi podržavaju glavne postulate teorije. Obimna istraživačka literatura pokazuje da je kvalitet odnosa roditelj-dijete koji karakteriše roditeljsko prihvatanje (ljubav) i odbacivanje (nedostatak ljubavi) glavni predskazivač psihosocijalnog razvoja djece. Teorija roditeljskog prihvatanja-odbacivanja

predviđa da roditeljsko odbacivanje ima negativne uticaje na psihološku prilagođenost i bihevioralno funkcionisanje (ponašanje djece). Prema PART-u, roditeljsko prihvatanje-odbacivanje čini bipolarnu dimenziju emocionalne topline roditeljstva, sa roditeljskim prihvatanjem na pozitivnoj strani kontinuuma i roditeljskim odbacivanjem na negativnoj strani. Roditeljsko prihvatanje odnosi se na ljubav, privrženost, brigu, utjehu, podršku koju djeca mogu osjetiti od roditelja. Roditeljsko odbacivanje odnosi se na odsustvo ili uskraćivanje emocionalne topline, ljubavi, privrženosti roditelja prema svojoj djeci i prisustvo fizičkih i psihičkih štetnih oblika ponašanja i afekata.

Istraživanja u Americi potvrđuju da se odbacivanje može uplesti u čitav niz psihijatrijskih bolesti i poremećaja u ponašanju, uključujući neuroze, šizofreniju, psihosomatske bolesti alergije, delinkvenciju, probleme sa školom, mucanje, poremećaj slike o vlastitom tijelu, itd. Obimno međukulturološko istraživanje tokom 45 godina pokazuje da se roditeljsko odbacivanje može ispoljavati na četiri načina i to: 1. emocionalna hladnoća i ravnodušnost; 2. neprijateljstvo i agresivnost; 3. indiferentnost i nemarnost; 4. nedefinisano odbacivanje (Rohner, 1984:7). Pojedinci mogu subjektivno doživjeti roditeljsko odbacivanje u vidu nedefinisanog odbacivanja. Nedefinisano odbacivanje odnosi se na osjećanje da ih roditelji ne vole ili ne brinu o njima, a da nužno nema objektivnih indikatora da su roditelji hladni i ravnodušni, neprijatni i agresivni ili indiferentni.

Roner je svoje istraživačko interesovanje usmjerio na osobine ličnosti djeteta koje se mogu očekivati kao posljedica zlostavljanja i zanemarivanja djece. Djeca koja su periodu djetinjstva emocionalno zlostavljanja od svojih roditelja, sklona su mnogo više nego prihvaćena djeca, da budu neprijateljski raspoložena i agresivna, da budu zavisna, da imaju nizak stepen samopoštovanja, da su emotivno nestabilna, da imaju negativan pogled na svijet. U takvim uslovima dijete podržava agresivni model. Djetetu nije dozvoljeno izražavanje agresivnosti prema vani, pa se potisnuta agresivnost izražava na prurušen i simboličan način, kao što su pretjerana zabrinutost i preokupiranost agresijom, agresivne fantazije ili snovi ili pretjerana zabrinutost oko realne agresivnosti drugih.

Zbog ovakvih karakteristika zlostavljana djeca nisu u mogućnosti da ostvare zadovoljavajuće socijalne odnose sa vršnjacima. Tako povrijeđena odvojena od pozitivnih iskustava sa vršnjacima, odbacivana djeca sazrijevaju u odrasle koji su emocionalno nestabilni, zavisni, sa negativnom slikom o sebi i negativnim pogledom na svijet.

1.2. Dimenzija emocionalne topline roditeljstva

Roditeljsko prihvatanje i odbacivanje čine dimenziju emocionalne topline roditeljstva. Ovo je dimenzija ili kontinuum na kome mogu biti smještena sva ljudska bića, jer je svako iskusio u djetinjstvu više ili manje ljubavi od roditelja. Dimenzija emocionalne topline odnosi se na kvalitet emocionalne veze između roditelja i djece i na fizička i verbalna ponašanja koja roditelji koriste da bi izrazili sopstvena osjećanja. Jednu stranu kontinuuma obilježava roditeljsko prihvatanje, koje se odnosi na toplinu, privrženost, brigu, utjehu, podršku, njegu ili prosto ljubav koju djeca mogu osjetiti od roditelja. Druga strana kontinuuma obilježena je roditeljskim odbacivanjem, koje predstavlja uzmicanje od navedenih osjećanja i ponašanja i prisustvo širokog dijapazona fizički i psihički štetnih oblika ponašanja i afekata. Roditeljska privrženost može se ispoljavati fizički (grljenje, ljubljenje, milovanje) i verbalno (pohvala, kompliment, govorenje lijepih stvari o djetetu). (tabela br.1) Ova ponašanja kao i briga, podrška i njega definišu bihevioralne izraze roditeljskog prihvatanja. Roditeljsko odbacivanje se manifestuje na dva načina: agresivnim ponašanjem i zanemarivanjem. Agresivni roditelji svoje neprijateljstvo mogu ispoljavati fizički (udaranje djeteta, guranje, štipanje, bacanje stvari) i verbalno (sarkazam, kletve, ismijavanje, vika, govorenje ponižavajućih i uvredljivih riječi djetetu). (šema br.1) Indiferentni roditelji su fizički i psihički udaljeni od djece. Skloni su da budu neodgovorni prema dječijim fizičkim i emotivnim potrebama. Takvi roditelji skloni su da poklanjaju malo pažnje djeci i da provode minimum vremena sa njima. Često zaboravljaju obećanja koja su dali svojoj djeci, i ne primijete druge potrebe koje su neophodne za razvoj njihove djece.

Šema br.1 Ponašanje roditelja prema djeci na dimenziji
 emocionalne topline (Rohner, 1984:8)

Prihvatanje		Odbacivanje		
Ljubav		Agresivnost		Zanemarivanje
Fizički	Verbalno	Fizički	Verbalno	Nema kontakta
Poljubac	Pohvala	Udarac	Psovanje	Ne obraćanje pažnje na dječije potrebe.
Zagrlijaj	Kompliment	Šamar	Kletve	Fizička i psihička odsutnost
Milovanje Dodir	Govorenje lijepih riječi djetetu i o djetetu	Štipanje Grebanje Šutiranje	Sarkazam Ponižavanje	Indiferentnost
Igranje sa djetetom	Pjevanje pjesmica	Guranje	Govorenje besmislenih riječi o djetetu	Ignorisanje
Gledanje u oči djetetu	Pričanje priča	Čupanje	Ismijavanje	Izbjegavanje

Veza između indiferentnosti kao unutrašnjeg stimulansa i zanemarivanja kao biheavioralnog reagovanja nije toliko direktna kao veza između neprijateljstva i agresije. To se objašnjava time što roditelji mogu zanemarivati svoju djecu iz mnoštva razloga koji ne moraju biti u vezi sa ravnodušnošću. Roditeljsko zanemarivanje djece može biti odraz njihove težnje da savladaju ljutnju koju osjećaju prema njima. Zanemarivanje nije samo odraz neuspjeha u zadovoljenju materijalnih i fizičkih potreba djece, ono takođe stoji u vezi sa roditeljskom nesposobnošću da adekvatno odgovore dječijim društvenim i emotivnim potrebama.

Roditeljsko prihvatanje - odbacivanje može biti sagledano i proučavano iz dvije različite perspektive. Kao subjektivno iskustvo roditelja ili djeteta (fenomenološka perspektiva) ili kao doživljaj spoljašnjeg posmatrača (biheavioralna perspektiva). Obično, ali ne uvijek ove dvije perspektive vodile su sličnim zaključcima. PART sugerise ako se rezultati razlikuju, treba vjerovati fenomenološkoj perspektivi. Ovo je istinito, jer se dijete može osjećati nevoljenim (u slučaju nedefinisanog odbacivanja), dok spoljašnji posmatrači ne primjećuju eksplicitne indikatore roditeljskog odbacivanja. Na drugoj strani, spoljašnji posmatrači mogu izvještavati o izrazitom roditeljskom zanemarivanju, a da se dijete ne osjeća odbačenim. Tako, postoji problematičan odnos između takozvanih "objektivnih izvještavanja" zlostavljanja na jednoj i percepcije djeteta na drugoj strani.

2. KARAKTERISTIKE ZLOSTAVLJANE DJECE

Kako je djeci potrebna fizička i emocionalna njega i zaštita od strane roditelja, može se reći da su sva djeca potencijalno ranjiva, jer ne mogu da prežive bez toga. Većina djece nije zlostavljana od strane roditelja, a zaštitničko ponašanje roditelja se smatra prirodnim. Porodice u kojima je narušena interakcija roditelj - dijete predstavljaju visoki potencijal za zlostavljanje djece. (npr. djeca koja usljed majčine bolesti bivaju odvojena od majke u periodu ranog djetinjstva su u većoj opasnosti su od zlostavljanja.).

Postoji neusaglašenost domaćih i stranih autora na kom uzrastu djeca bivaju najviše zlostavljanja. Rezultati istraživanja Vere Erlih sprovedenog na teritoriji Srbije (Vera Erlih, 1971.) pokazuju da je najveći broj zlostavljane djece na uzrastu preko tri godine i školskom uzrastu. Ova autorka ističe i naglo smanjenje broja zlostavljane djece na uzrastu preko 14 godina što objašnjava većom efikasnošću u pružanju otpora roditeljima.

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

Djeca kod koje postoji najveća vjerovatnoća da će biti fizički zlostavljana su djeca do sedme godine života, odn. djeca predškolskog uzrasta. Američki ljekari tvrde da je oko dvije trećine fizički zlostavljane djece mlađe od tri godine. Djeca koja su identifikovana kao adolescentni bjegunci iz roditeljskog doma često iznose istorijat o višegodišnjem fizičkom zlostavljanju prije nego što su bila u stanju da pobjegnu iz svoje domaće sredine (M.C.Mc Neese, J.R.Hebeler po Banjanin - Đuričić, 1998: 120).

Strana istraživanja pokazuju da se više zlostavljaju muška, nego ženska djeca, izuzev u slučajevima seksualnog zlostavljanja, kada su žrtve najčešće djevojčice predškolskog uzrasta. Rezultati do kojih je došao Stojaković u svom istraživanju potvrđuju ova iskustva. Prema rezultatima ovog istraživanja, od 71 zlostavljanog djeteta za koje su podaci dobijeni, 41 (57, 75%) dijete je bilo muškog pola, a 30 (42,25%) ženskog pola (Stojaković, 1984.).

Djeca očeva alkoholičara odrastaju sa roditeljima koji su slabi, neadekvatni uzori za njihovu identifikaciju i socijalizaciju, bez ljubavi, u dubokoj emocionalnoj konfuziji, izložena, protivurječnim emocionalno vaspitnim uticajima roditelja i u znatnoj socijalnoj izolaciji, bez pravih drugova. Posljedica takve porodične situacije su brojni poremećaji psihosocijalnog razvoja. Djeca u porodicama alkoholičara odrastaju bez ljubavi alkoholičara i drugog roditelja. Alkoholičar se prema djeci ponaša neodgovorno i nedosljedno. Kod alkoholičara se javlja bazična nesigurnost i jako osjećanje zavisnosti koje ga tjera da otvoreno rivalizira sa odraslijom djecom koja su na strani majke, boreći se za njenu ljubav i naklonost. Time je moguće objasniti često fizičko kažnjavanje starije djece u najranijem djetinjstvu, iako ne postoji neki značajan pove

Majka, preopterećena porodičnim obavezama nalazi malo vremena za djecu, a zbog snažnog osjećaja manje vrijednosti i snažne emocionalne frustriranosti, znatno je agresivnija prema djeci nego alkoholičar, fizički zlostavlja djecu. Takva majka je odbačena od djece kao i alkoholičar, a na višim uzrastima djeca je optužuju za očev alkoholizam. Okrivljujući majku za očev alkoholizam, sinovi mogu mušku nezavisnost da identifikuju sa pijanstvom, dok djevojke zbog intenzivnog vezivanja za oca, često kasnije biraju bračnog partnera po uzoru na njega.

Poremećaji psihosocijalnog razvoja kod ove djece se mogu manifestovati u vidu poremećaja navika, psihotičnih i neurotičnih poremećaja, poremećaja ponašanja i učenja. Najizrazitiji poremećaji navika su noćni strahovi, grizenje noktiju, a veoma su prisutne i fobične neurotične

reakcije. Daleko najizraženija pojava je je hipersenzitivnost. Ona je posljedica stalne izloženosti djece vrlo protivurječnim emocionalno – vaspitnim uticajima roditelja.

Postoji nekoliko zajedničkih karakteristika zlostavljane djece. Njihovo ponašanje je ekstremno i neprimjereno uzrastu. Zlostavljana djeca pokazuju veliki strah od autoriteta ili ga uopšte nemaju. Mogu biti izuzetno agresivna ili pretjerano povučena. Važni indikatori zlostavljane djece mogu biti problemi u ponašanju, slabljenje sposobnosti za učenje, nedostatak navika, hronično izostajanje iz škole, neadekvatna garderoba s obzirom na godišnje doba.

Ispoljavanje društveno neprihvatljivog ponašanja jedna je od bitnih karakteristika zlostavljane djece. To potvrđuje pomenuto istraživanje Stojakovića (Stojaković, 1984). Prema ovom istraživanju skoro 81% djece obuhvaćene anketom ispoljavalo je različite oblike devijantnog ponašanja (od bježanja od kuće pa do vršenja krivičnih djela) (Banjanin - Đuričić,1998:126).

Posebnu pažnju istraživači posvećuju " doprinosu" pojavi zlostavljanja od strane samog djeteta. U sistemskim i bihevioralnim pristupima dinamika zlostavljanja se osvetljava razmatranjem zašto su neka djeca „ izabrana “ kao žrtve nasilja, a druga nisu. Neželjena djeca i djeca „ pogrešnog pola“ su u povećanom riziku; naročito se naglašava okolnost prijevremenog rađanja, hiperaktivna djeca i sl.

Djeca ometena u psihičkom i fizičkom razvoju smatraju se posebno ranjivom grupom na koju mnogi istraživači zlostavljanja i zanemarivanja skreću pažnju. Ova djeca su posebno ranjiva jer:

- (1) često imaju manji broj socijalnih kontakata nego druga djeca i više vremena provode u kući ;
- (2) zahtijevaju intimnu njegu nekad velikog broja lica što uvećava rizik izloženosti zlostavljanju ;
- (3) imaju smanjenu sposobnost za samozaštitu i pružanje otpora ;
- (4) često imaju teškoća u komunikaciji što otežava otkrivanje zlostavljanja .

3. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Rezultati mnogobrojnih istraživanja pokazuju da su patogeni vaspitni uticaji u porodici u uzročnoj vezi sa psiho - socijalnim poremećajima

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

kod adolescenata. Zdrava porodična atmosfera koju određuje kvaliteta komunikacija među članovima porodice i normalna raspodjela porodičnih uloga imaju veliki značaj za emotivni i socijalni razvoj. Tek rođeno, dijete ima potrebu za ljubavlju, pažnjom, nježnošću od strane roditelja. Međutim usled nedostatka emotivne topline i ljubavi od strane jednog ili oba roditelja kod djeteta se javlja agresivnost i neprijateljski odnos prema roditeljima. Djeca koja odrastaju u porodicama sa poremećenim bračno - porodičnim odnosima mogu imati veoma ozbiljne razvojne probleme.

Predmet našeg istraživanja je porodična atmosfera i ponašanje roditelja u porodici posmatrano kroz dimenziju prihvaćenosti - odbaćenosti djece, gdje s jedne strane imamo prihvaćenost koja se izražava kroz pokazivanje ljubavi i emocionalne topline, zainteresovanosti za dijete, pridavanja djetetu značajnog mjesta u porodici, a s druge strane odbaćenost koja se izražava neprijateljstvom, grubim fizičkim kažnjavanjem, zanemarivanjem i ignorisanjem djece.

4. CILJ ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja bio je da se utvrde vrste i intenzitet psihosocijalnih poremećaja koji su se javljali kod maloljetnih delinkvenata u periodu ranog djetinjstva, a koji ih diferenciraju od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

5. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Hipoteza A: Osnovna hipoteza našeg istraživanja odnosila se na očekivanje da će se pokazati statistički značajne razlike između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja koji su se javljali u periodu ranog djetinjstva.

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

6.1 Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 265 ispitanika. Svi ispitanici ovog istraživanja bili su adolescenti uzrasta od 15 do 18 godina. Istraživanje je sprovedeno na dva nezavisna uzorka. Sa aspekta reprezentativnosti uzoraka riječ je o reprezentativnim uzorcima.

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

Uzorak maloljetnih delinkvenata (Eksperimentalni uzorak) sastojao se od 115 ispitanika, 88 muških i 27 ženskih. Riječ je o prigodnom uzorku. Uzorak su činili maloljetni delinkventi koji se nalaze na evidenciji Centra za Socijalni rad Opštine Podgorica i to: maloljetni delinkventi kojima je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, kao i maloljetni delinkventi kojima je je izrečena zavodska vaspitna mjera. Selekcija maloljetnih delinkvenata je slučajna, te se može reći da je uzorak reprezentativan.

Uzorak adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja (Kontrolni uzorak) sastojao se od 150 ispitanika, 78 muških i 72 ženskih. Uzorak su činili učenici trećeg i četvrtog razreda srednje Turističke škole „ Sergej Stanić ” u Podgorici. Riječ je o slučajnom, dvoetapnom uzorku. Kao okvir uzorkovanja prve etape uzet je spisak srednjih škola u Podgorici. Jedinice izbora prve etape bile su škole u kojoj će se vršiti istraživanje. U drugoj etapi birani su razredi u kojima će se vršiti istraživanje. Metodom slučajnog izbora odabrana je srednja Turistička škola u Podgorici. Iz ove škole su za uzorak odabrana tri odjeljenja trećeg i dva odjeljenja četvrtog razreda. Broj anketiranih učenika bio je proporcionalan ukupnom broju učenika u toj školi.

6.2 Instrumenti istraživanja

Osnovni instrument istraživanja bio je nestandardizovani upitnik, koji je konstruisan isključivo za potrebe ovog istraživanja, a namijenjen je adolescentima i kontrolne i eksperimentalne grupe za ispitivanje njihovog viđenja i doživljaja prihvaćenosti od strane roditelja. U nedostatku raspoloživog instrumenta koji bi mjerio stepen prihvaćenosti - odbačenosti djece od strane roditelja konstruisali smo novi instrument (upitnik) za procjenu adolescentovog viđenja i doživljaja prihvaćenosti od strane roditelja (vidjeti, prilog 1). Kao pomoćni instrumenti za izradu upitnika poslužili su nam model Gradir (Knežević, 1994.) i upitnik Pari (E.S.Schaefer and R.Q. Bell, 1958) čije su skale uz manje modifikacije uključene u naše istraživanje.

Verzija upitnika sa kojim smo krenuli u istraživanje prošla je fazu provjere vrijednosti u jednom pilot - istraživanju. Pilot-istraživanje je obavljeno na uzorku od 30 ispitanika (15 maloljetnih delinkvenata i 15 adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja). Trideset ispitanika pilot istraživanja nije

---

¹ Postoje tri grupe vaspitnih mjera koje se mogu izreći maloljetnim delinkventima a to su: disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere.

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

ušlo u konačan uzorak. Na osnovu rezultata obrade pilot istraživanja izvršili smo manje korekcije instrumenta, prvenstveno u izmjeni formulacija nekih tvrdnji. Konačnu verziju instrumenta utvrdili smo nakon temeljne analize rezultata pilot istraživanja.

Upitnik se sastoji od 98 pitanja. Pitanja u upitniku su zatvorenog tipa sa izuzetkom tri pitanja koja su otvorenog tipa. Upitnik koji je za ovo istraživanje posebno konstruisan, sastoji se iz osam međusobno povezanih djelova.

6.4. Statistička obrada podataka

U skladu sa postavljenim ciljem i hipotezom istraživanja u ovom radu primijenjeno je niz univarijantnih i multivarijantnih statističko-matematičkih metoda. Kako je mjerni instrument zasnovan na anketi sa pitanjima otvorenog i zatvorenog tipa, izvršili smo neophodno kodiranje dobijenih vrijednosti, a nakon toga pristupili brojnim ukrštanjima pitanja i odgovora uz primjenu: Hi-kvadrat testa, Kontigencijskog koeficijenta C , Fridmanovog testa, Spirmanovog koeficijenta korelacije, Kramerovog koeficijenta V . *Zbog specifičnosti mjernog instrumenta (ankete), u radu su uglavnom dominirale neparametrijske statističke metode (testovi).*

Za ispitivanje strukturalnih razlika između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja primijenjena je jednofaktorska analiza varijanse (Anova) i diskriminativna analiza.

Jednofaktorska analiza varijanse je omogućila utvrđivanje razlika između aritmetičkih sredina ispitivanih grupa. Diskriminativna analiza je omogućila egzaktno utvrđivanje generalnih razlika između grupa, kao i utvrđivanje strukture tih razlika.

U svim mogućim slučajevima primijenjene su univarijantne i multivarijantne parametrijske statističke metode.

Statističko - matematička obrada izvršena je po programu SPSS verzija 10.0 na Filozofskom fakultetu u Nikšiću u saradnji sa prof.dr Mihajlom Mijanovićem.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Osnovna hipoteza našeg istraživanja odnosila se na očekivanje da će se pokazati statistički značajne razlike između ispitanika eksperimentalne i

kontrolne grupe u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja, koji su se javljali u periodu djetinjstva. Poremećaje psihosocijalnog razvoja ispitivali smo preko skale psihosocijalnih poremećaja. Skala je obuhvatala 8 varijabli iz upitnika, koje se odnose na poremećaje navika, neurotične manifestacije fobičnog karaktera, poremećaje ponašanja.

Da bi provjerili postavljenu hipotezu, skalu psihosocijalnih poremećaja koju čine 8 varijabli iz upitnika podvrgli smo jednofaktorskoj analizi varijanse, a zatim kanoničkoj diskriminativnoj analizi. Analizom su obuhvaćena oba uzorka iz našeg istraživanja. Analizom je obuhvaćeno 115 (43,39%) maloljetnih delinkvenata i 150 (56,60%) adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

Na oba nivoa analize univarijantnom nivou (jednofaktorska analiza varijanse - *Anova*) i multivarijantnom (diskriminativna analiza) pokazalo se da postoji statistički značajna razlika, čime se potvrđuje ova naša hipoteza.

U daljem tekstu koji slijedi dajemo prikaz rezultata do koji smo došli primjenom jednofaktorske analize varijanse i diskriminativne analize.

7.1 Rezultati jednofaktorske analize varijanse

Na temelju univarijante analize varijanse (*Anova*) ustanovili smo da ispitivane grupe pokazuju statistički značajne razlike na sedam od osam posmatranih varijabli poremećaja psihosocijalnog razvoja. Jedino na varijabli 87. (grickanje noktiju) nisu utvrđene statistički značajne razlike na nivou od $p \leq 0,05$. Razlika je utvrđena na nivou greške od $p = 0,08$.

Značajnost razlika dobijena na osnovu F testa uzeta je kao osnov provjere hipoteze. Podaci dobijeni na osnovu F testa pokazuju da su se na pet (laž, noćni strahovi, zavidljivost i pakost prema braći i sestrama, strah od mraka, životinja, enureza) od 8 posmatranih varijabli pokazale statistički visoko značajne razlike. (tabela br.1) Na dvije varijable (fikovi, mucanje) nađene su razlike između grupa ali na nešto nižem nivou statističke značajnosti. ($p = 0,008$) Na varijabli grickanje noktiju razlike između grupa ne dostižu stepen statističke značajnosti ($p = 0,081$). vidjeti tabelu br.1 Ovaj podatak govori nam da ispitanici obje grupe percipiraju učestalo javljanje ovog psihosocijalnog poremećaja u periodu djetinjstva. Prisustvo ovog psihosocijalnog poremećaja kod obje grupe ispitanika može se objasniti kao reagovanje djece na negativne vaspitne uslove i može predstavljati "signal" za ispitivanje i mijenjanje vaspitnih postupaka roditelja, kako bi se spriječilo javljanje težih oblika psihosocijalnih poremećaja.

Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)

Tabela br.1 Rezultati jednofaktorske analize varijanse (Anova)

Varijabla	Wilks-ova lambda	F	df 1	df 2	Značajnost Razlika
83. Enureza	0,916	24,165	1	262	0,000
84. Tikovi	0,973	7,202	1	263	0,008
85. Noćni strahovi, mjesečarenje	0,900	29,092	1	263	0,000
86. Strah od mraka, životinja, vremenskih nepogoda	0,953	13,052	1	2 63	0,000
87. Grickanje Noktiju	0,988	3,073	1	263	0,081
88. Mucanje	0,974	7,066	1	263	0,008
89. Laž	0,672	127,809	1	263	0,000
90. Zavist i pakost prema braći i sestrama	0,903	28,007	1	263	0,000

7.2 Rezultati diskriminativne analize

Diskriminativna analiza je također pokazala da postoje statistički značajne razlike između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja koji su se kod njih javljali u periodu djetinjstva. Diskriminativnoj analizi podvrgnuta je ista skala psihosocijalnih poremećaja kao u prethodnoj jednofaktorskoj analizi varijanse. Diskriminativnom analizom su obuhvaćena oba uzorka iz našeg istraživanja.

S obzirom da naše istraživanje uključuje dva nezavisna uzorka, izdvaja se jedna zajednička diskriminativna funkcija. Analizom zajedničke diskriminativne funkcije utvrdili smo da je riječ o funkciji izuzetno visoke diskriminativne moći i nivoa značajnosti. ($p=0,000$) (vidjeti tabelu br.4. str.12) Zajednička diskriminativna funkcija maksimalno razdvaja eksperimentalnu i kontrolnu grupu. Nju određuje na jednom kraju učestala sklonost laganju, učestalo ispoljavanje noćnih strahova, česta zavidljivost i pakost prema braći i sestrama, učestalo javljanje problema enureze. Ovi psihosocijalni poremećaji karakterišu grupu maloljetnih delinkvenata. Na drugom kraju, ova funkcija je definisana slabo izraženom sklonošću laganju, rijetkim javljanjem noćnih strahova, slabo izraženom zavidljivošću i pakošću prema braći i sestrama. Ovi psihosocijalni poremećaji karakterišu grupu adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

Visina svojstvenog (karakterističnog) korjena $\lambda = 0,726$ testirana je preko χ^2 na osnovu čega se može zaključiti da postoji generalna razlika između kontrolne i eksperimentalne grupe. Razlika je statistički značajna, gdje je

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
 „Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
 društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
 psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

greška diskriminacije manja od 1 % ($p=0,01$). Wilk-ova Lambda iznosi 0,579. Značajnost Wilksove Lambde procijenjena je Hi-kvadrat testom. ($\chi^2=140,77$, $df=8$, $p=0,000$). Vrijednost koeficijenta kanoničke korelacije između skupa varijabli i varijable grupisanja iznosi ($R=0,648$), što govori o visokoj diskriminativnoj moći navedene funkcije (tabela br.2).

Tabela br. 2 Koeficijent kanoničke diskriminativne funkcije, svojstvena vrijednost, Wilks - ove Lambde i značajnosti hi-kvadrat testa

Funkcija	Svojstvena vrijednost	Procenat Varijanse	Kanonička korelacija	Wilks -ova Lambda	Hi-kvadrat	df	Značajnost
1	0,726	100,0	0,648	0,579	140,772	8	0,000

Veličina i udaljenost centroida grupa prikazana je u tabeli br.3

Tabela br. 3 Kanonička funkcija evaluirana kroz centroide vrijednosti grupa

Grupa	Funkcija 1
1	-0,973
2	0,740

Analizom centroida vrijednosti grupa zapaža se da grupe nisu simetrično udaljene od nule (-0,973 eksperimentalna i 0,740 kontrolna), što govori da je diskriminacija asimetrična. Uvidom u tabelu br. 4, odnosno analizom centroida vrijednosti grupa zapaža se da se ispitanici kontrolne grupe u odnosu na ispitanike eksperimentalne grupe razlikuju po tome, što značajno redje percipiraju javljanje psihosocijalnih poremećaja u djetinjstvu. Harmonočna atmosfera, dobri porodični odnosi, dobre socio-ekonomske prilike su na neki način doprinijele takvom stanju. Njihovo reagovanje na negativne vaspitne postupke roditelja i negativne uslove odrastanja može se ogledati samo u ispoljavanju pojedinih vrsta psihosocijalnih poremećaja kao što su: grickanje noktiju, mucanje, tikovi. Prisustvo ovih psihosocijalnih poremećaja kod obje grupe ispitanika može se objasniti kao otpor daljem sazrijevanju izazvan frustracijama u primanju i pružanju roditeljske ljubavi.

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

Rezultati diskriminativne analize pokazuju da je ukupna diskriminacija varijabli visoka. Razlika između grupe delinkvenata i grupe adolescenata društvenog prihvatljivog ponašanja statistički je visoko značajna - na nivou od ($p = 0,000$). U daljoj analizi željeli smo ispitati koje varijable najviše doprinose diskriminaciji i da li je moguće govoriti o njihovoj strukturi.

U tabeli² br.4 prikazana je matrica strukture kanoničke diskriminativne funkcije i standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije.

Tabela br. 4 Matrica strukture i standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije

Varijabla	* Funkcija 1	** Funkcija 1
89. Laž	0,820	0,816
85. Noćni strahovi	0,391	0,262
90. Zavidljivost i pakost prema braći i sestrama	0,384	0,186
83. Enureza	0,357	0,107
86. Strah od mraka, životinja i vremenskih nepogoda	0,262	0,149
84. Tikovi	0,195	0,318
88. Mucanje	0,193	0,083
87. Grickanje noktiju, (sisanje prstiju)	0,127	0,012

* Matrica strukture (participacija pojedinačnih varijabli u diskriminaciji)

** Standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije (korelacija pojedinačnih varijabli sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom)

Konvencionalno smo kao značajna opterećenja u matrici strukture kanoničke diskriminativne funkcije koju interpretiramo kao diskriminacioni faktor, odredili vrijednosti iznad 0,300 (vidjeti tabelu br.4 str.12). Na zajedničkoj diskriminativnoj funkciji izdvojile su se sledeće varijable:

- Laž (0,820) ;
- Noćni strahovi (0,391) ;
- Pakost i zavidljivost prema braći i sestrama (0,384) ;
- Enureza (0,357).

Na osnovu prezentiranih opterećenja na diskriminativnoj funkciji, možemo zaključiti da se maloljetni delinkventi, od adolescenata društveno

---

² Redosled varijabli u tabeli ne odgovara redosledu pitanja u upitniku. Redosled varijabli dat je prema veličini saturacija varijabli i funkcije.

prihvatljivog ponašanja, prvenstveno razlikuju po tome što su u periodu djetinjstva značajno češće lagali, značajno češće ispoljavali noćne strahove, po tome što su značajno češće ispoljavali zavidljivost i pakost prema braći i sestrama i značajno češće imali problem enureze. Pomenuti problemi su prisutniji kod maloljetnih delinkvenata, nego kod adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja, ali ne možemo tvrditi da su psihosocijalni poremećaji karakteristični samo za maloljetne delinkvente, jer pojedine vrste psihosocijalnih poremećaja nalazimo i kod ispitanika kontrolne grupe.

Na osnovu prezentiranih opterećenja na diskriminativnoj funkciji ne možemo zaključiti da struktura dobro razlikuje grupe. Poremećaji psihosocijalnog razvoja kod maloljetnih delinkvenata se ne grupišu na takav način da je moguće govoriti o njihovoj strukturi. Da bi se moglo govoriti o strukturi, pretpostavlja se da navedeni problemi visoko koreliraju, tako da čine jedinstvo. Ako je moguće govoriti o nekim čvršćim strukturalnim elementima, onda bi njihovu okosnicu činili laganje, noćni strahovi, pakost i zavisnost prema braći i sestrama.

S obzirom da opterećenja na zajedničkoj diskriminativnoj funkciji nisu osobito visoka, ne možemo govoriti o nekim čvršćim strukturalnim razlikama koje bi imale veliku prediktivnu vrijednost. Međutim, određene tendencije postoje, kada su u pitanju laž, noćni strahovi, zavidljivost i pakost prema braći i sestrama koji su izgleda najspecifičniji problemi psihosocijalnog razvoja maloljetnih delinkvenata. Na oba nivoa analize na univarijantnom (jednofaktorska analiza varijanse) i multivarijantnom (diskriminativna analiza) na dimenziji laži se pokazuje najveća značajnost razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe. Osim ispoljavanja laži, ispitanike eksperimentalne grupe karakteriše i učestalo ispoljavanje noćnih strahova, veća zavidljivost prema braći i sestrama i problem enureze. Određene tendencije postoje u pravcu ovih problema, koji su izgleda najspecifičniji problemi psihosocijalnog razvoja maloljetnih delinkvenata. Stoga ćemo u daljoj analizi interpretirati ove tri dimenzije. Kako je varijabla koja opisuje učestalo javljanje enureze relativno blizu granične vrijednosti, ovu varijablu nećemo posebno interpretirati.

7.3. Laž i negativizam

Analizom razlika u strukturi poremećaja psihosocijalnog razvoja ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe, ustanovili smo da je laž najdiskriminativnija dimenzija. Na njoj se pokazuje najveća značajnost

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

razlika između ispitivanih grupa. Ova dimenzija ima najveću participaciju u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji. Ona ima i najveću korelaciju sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom. Njena participacija iznosi (0,820), dok korelacija iznosi (0,816) (vidjeti tabelu br.4 str.12).

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da su ispitanici eksperimentalne grupe u periodu djetinjstva znatno češće ispoljavali sklonost laganju, nego ispitanici kontrolne grupe ($\chi^2= 202,4$, $df =1$, $p= 0,000$) (prilog I, tabela br.1.str 19) Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 80 (69,56%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva imali ovaj poremećaj u svom razvoju, dok 35 (30,43%) da nisu. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, ispitanici kontrolne grupe u 87 % slučajeva procjenjuju da nisu ispoljavali ovaj poremećaj u periodu djetinjstva. U pogledu zastupljenosti ovog psihosocijalnog poremećaja razlika među grupama pokazuje visoku statističku značajnost.

Visoka učestalost javljanja ovog psihosocijalnog poremećaja kod maloljetnih delinkvenata može se objasniti time što ova djeca odrastaju u krajnje neadekvatnoj porodičnoj atmosferi, lišena roditeljske ljubavi, u dubokoj emocionalnoj konfuziji, izložena protivurječnim emocionalno-vaspitnim uticajima roditelja. Veoma rigidni odnosi roditelja prema djeci proizvode kod djece strah, nesigurnost, frustracije. Svoju nesigurnost djeca kompenzuju lažima i negativizmom.

S obzirom na činjenicu da delinkventi iz našeg uzorka u 80% slučajeva potiču iz porodica koje karakteriše ekscesivni alkoholizam oca, njihovo ekscesivno ponašanje može se objasniti, osim kao reakcija na očev alkoholizam, i kao način zadovoljenja svojih potreba. Alkoholičar se prema djeci ponaša neodgovorno i nedosljedno. U pijanom stanju radi zadobijanja dječije ljubavi spreman je da udovolji svim njihovim potrebama, okrećući djecu protiv majke. Frustrirana u zadovoljenju svojih potreba djeca lažu da bi zadovoljila svoje potrebe. Na njihovu laž alkoholičar odgovara agresivnošću. Time se stvara jedan začarani krug.

Neurotična majka razočarana brakom traži u djetetu nadoknadu za svoja životna razočaranja. U svojim postupcima prema djeci ispoljava ona ista svojstva koja su uzrok životnih razočaranja. Zbog osjećaja manje vrijednosti i snažne emocionalne frustriranosti fizički zlostavlja djecu. Postupa sa djecom kruto, zapovjednički, zlostavlja ih na razne načine, naročito čestim tjelesnim kažnjavanjem. Ovakav odnos majke prema djetetu kod djeteta proizvodi osjećanje straha da ne bude ponovo zlostavljano. U ovakvim situacijama djeca lažu da bi izbjegla kaznu.

Učestalo laganje kod maloljetnih delinkvenata može uticati na tip odnosa koji se uspostavlja sa majkom. Potreba djece da budu prihvaćena veoma je naglašena u periodu djetinjstva. Međutim, u neuspjelom braku dešava se da jedno dijete bude zapostavljeno od strane majke u odnosu na ostalu djecu. Ovo potvrđuju i naši rezultati. Delinkventi iz našeg uzorka u 43% slučajeva percipiraju da su im roditelji poklanjali manje pažnje u odnosu na drugu djecu. S obzirom na ovakav rezultat, učestalo laganje se može objasniti zapostavljenosti jednog djeteta u odnosu na drugo. U takvim situacijama djeca se ponašaju sluganski, dodvoravaju se roditeljima na najrazličitije načine, služe se lažima da bi zadobila pažnju majke. Borba za majčinu ljubav poprima oblik bolesti.

U 38 % slučajeva delinkventi iz našeg uzorka potiču iz razvedenih porodica, te učestala sklonost laganju može biti posljedica razvoda braka roditelja. Nakon razvoda braka, žena se sveti mužu preko djece. Ona onemogućava vidjanje djece sa ocem, podgovara djecu protiv oca. Ovakva razračunavanja roditelja putem perfidnog manipulisanja sa djecom dovode do toga da djeca gube povjerenje u oba roditelja i lažu ih. Laž se može objasniti kao otpor prema takvom ponašanju roditelja. U takvim situacijama nepredvidivog ponašanja roditelja djeca počinju da lažu i da bi zadobila ljubav oba roditelja, jer svako opredjeljivanje za jednog rađa osjećaj krivice.

7.4. Noćni strahovi

Pokazalo se da zajedničku diskriminativnu funkciju visoko definiše i varijabla, koja ukazuje na učestalo javljanje noćnih strahova kod maloljetnih delinkvenata, u periodu djetinjstva. Njena participacija u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji iznosi (0,391), dok je njena korelacija sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom nešto manja i iznosi (0,262), (vidjeti tabelu br.4 str.12).

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da su ispitanici eksperimentalne grupe u periodu djetinjstva znatno češće ispoljavali noćne strahove, nego ispitanici kontrolne grupe ($\chi^2= 27,18$, $df = 1$, $p= 0,000$) (prilog I tabela br.2 str 19). Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 59 (50,43%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva ispoljavali noćne strahove, dok 56 (48,69 %) procjenjuje da nisu. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, ispitanici kontrolne grupe u 87% slučajeva procjenjuju da nisu ispoljavali ovaj poremećaj u periodu djetinjstva. U pogledu zastupljenosti noćnih strahova razlika među grupama pokazuje visoku statističku značajnost.

Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)

U objašnjenju učestalog javljanja noćnih strahova kod maloljetnih delinkvenata može se poći od nekoliko pretpostavki. Jedna od njih je da je učestalo javljanje noćnih strahova posljedica učestalog fizičkog zlostavljanja od strane oba roditelja, a naročito oca. Zbog straha od gubitka ljubavi i pažnje supruge, otac alkoholičar može biti u stalnom sukobu sa jednim ili više djece u periodu ranog djetinjstva. Alkoholičar doživljava svoju suprugu kao izvor zavisne gratifikacije, te nije u stanju da prihvati interakciju između žene i djece, doživljavajući djecu kao rivale. Jedno dijete može biti izabrano kao "žrtveno jare, mada to može biti i više djece. Najčešće je u pitanju muško dijete, jer lakoća identifikacije sa djetetom istog pola čini ovo dijete pogodnim žrtvenim jarcem za projekciju svojih vlastitih nedostataka. Projekcija negativnih roditeljskih atributa čini da ono na pogrešan način bude shvaćeno, te da se koristi kao žrtva kriva za sve. Ovakav hostilan i neprijateljski odnos oca prema djeci izaziva kod djece strepnju i strah, osjećanje bespomoćnosti. Većina djece ne uspijeva da izgradi odbrambene mehanizme kako bi se suprotstavila situacijama povezanim sa akutnim stanjima straha. Stoga akutna stanja straha, izazvana fizičkim nasiljem očeva, prethodila su javljanju noćnih strahova.

Kako maloljetni delinkventi iz našeg uzorka u 51 % slučajeva potiču iz porodica očeva alkoholičara, dobijeni nalazi slični su podacima koje nalazimo u literaturi, a odnose se na djecu očeva alkoholičara (Vuletić, 1988.). Međutim naši nalazi pokazuju veći procenat u odnosu na 42,5 % djece alkoholičara koja su ispoljavala noćne strahove, koliko je našla Vuletić, 1988. godine. Ovo je možda posljedica toga što veliki broj delinkvenata iz našeg uzorka potiče iz porodica u kojima je i majka nosilac socijalno-patoloških pojava, što uzrokuje učestalije javljanje ovog psihosocijalnog poremećaja.

S druge strane, ispoljavanje noćnih strahova može biti odraz izrazito konfliktne porodične situacije. Noćni strah se javljao u predškolskom periodu kada je većina djece često prisustvovala scenama fizičkog obračunavanja roditelja i bila umiješana u te nespornosti. Umiješana u roditeljske nespornosti djeca doživljavaju konflikt privrženosti. Jedan roditelj hoće da pridobije dijete za sebe. Dijete je prinuđeno da stane na stranu jednog roditelja. Ovo rađa strah kod djeteta, jer mora biti spremno da izgubi ljubav onog roditelja kojeg odbacuje. Takva situacija dovodi do toga da dijete ne stupa u koaliciju ni sa jednim od roditelja i postaje dezangažovano, tj. sa slabim ili nikakvim emotivnim vezama sa roditeljima. U 23% slučajeva delinkventi iz našeg uzorka su bili dezangažovani, tj. sa slabim ili nikakvim emotivnim vezama sa roditeljima. Ovakva pozicija delinkvenata stvara kod

njih dodatni strah od kazne. Kako su snovi u kontinuitetu sa onim što se dešava u stvarnosti, za očekivati je da će se ispoljiti noćni strahovi.

Noćni strahovi koji se javljaju kod maloljetnih delinkvenata u periodu djetinjstva mogu biti reakcija na višednevno napuštanje djece od strane jednog ili oba roditelja. Djeca su lišena prisustva i brige odrasle osobe, po nekoliko dana ostaju sama prepuštena sebi ili slučajnom nailasku rodbine. U takvoj situaciji, daleko teže posljedice će izazvati loš emotivni odnos sa roditeljima, nego što dijete ne dobija na vrijeme hranu koja mu je u periodu intenzivnog rasta posebno potrebna. Oslanjaju se na pomoć srodnika ili redje na pomoć drugih lica. Višednevno napuštanje djece ima visoku učestalost u populaciji maloljetnih delinkvenata iz našeg uzorka, čak 40%. Kod djece lišene prisustva odrasle osobe najbolniji je nedostatak majke. Takva djeca ne vole da ostaju danju sama u kući, a pogotovo ne noću. Zbog čestog odsustvovanja roditelja, a naročito majke ispoljavaju pojačanu strepnju i napetost (nemiran san i noćne strahove).

Rezultati koje smo dobili su u saglasnosti sa našim očekivanjima da će se noćni strahovi učestalije javiti kod prvorodene djece. Preopterećenost porodičnim poslovima i obavezama teže je pogađala prvorodenu djecu. Prvorodena djeca su bila izložena težim frustracijama, nego mlađa djeca. Zato je i razumljivo učestalije javljanje noćnih strahova kod prvorodene djece.

7.5. Zavidljivo i pakosno ponašanje prema braći i sestrama

Sudeći po veličinama koeficijenata participacije i korelacije sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom, zajedničku diskriminativnu funkciju značajno definiše i ova varijabla. Njena participacija u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji iznosi (0,357), dok je njena korelacija sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom (0,107) (vidjeti tabelu br.4 str.17). Visoki rezultati na ovoj dimenziji pokazuju učestalu zavist i pakost maloljetnih delinkvenata prema braći i sestrama, a niski solidarnost i pretjeranu povezanost.

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da su maloljetni delinkventi u periodu djetinjstva značajno češće ispoljavali zavist i pakost prema braći i sestrama, nego ispitanici kontrolne grupe. Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 34 (29,56%) procjenjuje da su u periodu djetinstva imali ovaj poremećaj u svom razvoju, dok 81 (70,43%) procjenjuje da nisu. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, ispitanici kontrolne grupe u 94% slučajeva procjenjuju da su imali zadovoljavajuće odnose sa braćom i sestrama. U pogledu zastupljenosti zavisti i pakosti prema braći i

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Stukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

sestrama razlika među grupama dostiže visoku statističku značajnost ($\chi^2 = 26,59, df = 1, p = 0,000$) (prilog I, tabela br.3, str.20).

Veća učestalost javljanja ovog psihosocijalnog poremećaja kod maloljetnih delinkvenata, može se objasniti poremećenim emocionalnim relacijama sa roditeljima. U nemogućnosti da ostvare adekvatan emocionalan kontakt sa roditeljima djeca su sklona da u braći i sestrama vide glavne krivce za takvo ponašanje roditelja. Nedostatak roditeljske ljubavi i emocionalne topline stvara kod njih osjećanje nesigurnosti. Sklona su da braću i sestre doživljavaju kao rivale, smatrajući da roditelji više pažnje poklanjaju njima. Kod djece se javlja bezrazložna ljubomora, pakost, zavist. Poremećeni odnosi u relacijama unutar sistema braće i sestara dovode do neprekidnih rivaliziranja.

Kako maloljetni delinkventi iz našeg uzorka pored alkoholizma oca u 30% slučajeva percipiraju i alkoholizam majki, učestalo javljanje zavidjivosti i pakosti prema braći i sestrama može se objasniti alkoholizmom oba roditelja. Da bi obezbijedile prostor i vrijeme da nesmetano piju, majke alkoholičarke djeci ostavljaju veliku slobodu. Zbog takvog neodgovornog ponašanja majke, djeca su u stalnom procjepu. Djeca bivaju u potpunosti zanemarena i prepuštena sebi. Mlađa djeca bivaju prepuštena na čuvanje odrasloj djeci. Starija djeca postaju odgovorna za mlađu. U osjećanju visokog stepena odgovornosti starija djeca su sklona fizičkom zlostavljanju mlađe djece. To dovodi do oštarih konflikata među djecom. Takva djeca svoju razočaranost u roditelje kompenziraju ispoljavanjem agresivnosti i netrpeljivosti prema braći i sestrama. Mladja djeca su ispoljavala izrazitu ljubomoru prema starijoj, smatrajući da roditelji više pažnje i ljubavi poklanjaju njima.

Ovo pokazuje da je stav roditelja prema djeci odlučujući za formiranje odnosa među djecom. Kvalitet odnosa doprinio je opštoj porodičnoj atmosferi, a time posredno uticao na kasnije javljanje delinkventnog ponašanja. Da bi skrenula pažnju na sebe, ova djeca veoma rano počinju da bježe iz škole, druže se sa asocijalnim grupama i sama počinju sa asocijalnim ponašanjem.

Ovaj nalaz našeg istraživanja saglasan je i sa rezultatima empirijskog istraživanja (Miladinović, Konstantinović, Đurđić 1992). Često javljanje zavidljivog i pakosnog ponašanja prema braći i sestrama kod maloljetnih delinkvenata našli su i autori (Miladinović, Konstantinović, Đurđić, 1992). Ovi autori ističu da je naročito kod maloljetnih prestupnica izražen ovakav

odnos prema braći i sestrama. Prema njima maloljetne prestupnice su prema starijoj braći i sestrama ispoljavale pakost i izrazitu ljubomoru.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Fokus rada bilo je utvrđivanje strukturalnih razlika između maloljetnih delinkvenata i adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja koji su se javljali u periodu ranog djetinjstva. Tražili smo i odgovor na pitanje koji su najznačajniji psihosocijalni poremećaji koji diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

Osnovna hipoteza našeg istraživanja odnosila se na očekivanje da će se pokazati statistički značajne razlike između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u vrsti i intenzitetu poremećaja psihosocijalnog razvoja. Ovu hipotezu potvrdili smo analizom podataka putem univarijantnih i multivarijantnih statističkih metoda: analize varijanse i diskriminativne analize. Univarijantnom analizom varijanse je utvrđeno da su se na 5. od 8. posmatranih varijabli pokazale statistički visoko značajne razlike između aritmetičkih sredina grupa. Na varijabli 84.(tikovi) i 88.(mucanje) razlike između aritmetičkih sredina ispitivanih uzoraka dostižu nešto niži stepen statističke značajnosti. Na varijabli 83. (grickanje noktiju) razlike ne dostižu stepen statističke značajnosti.

Diskriminativna analiza je pokazala da jedna zajednička diskriminativna funkcija značajno razdvaja grupe. Ova funkcija definisana je na jednom kraju učestalim laganjem, učestalim prisustvom noćnih strahova, učestalim ispoljavanjem pakosti i zavidljivosti prema braći i sestrama. Ove osobine karakterišu grupu delinkvenata. Drugi kraj funkcije definisan je suprotnim karakteristikama i odlikuje ispitanike kontrolne grupe. Na univarijantnom i multivarijantnom nivou analize na dimenziji laži pokazala se najznačajnija razlika. Ustanovili smo da je laž najdiskriminativnija dimenzija. Osim nje, grupe diskriminišu učestalo javljanje noćnih strahova i učestalo ispoljavanje zavidljivosti i pakosti prema braći i sestrama. Pokazalo se da su ovo najspecifičniji problemi psihosocijalnog razvoja maloljetnih delinkvenata.

Rezultati našeg istraživanja sugerišu da su roditeljski postupci prema djeci u periodu ranog djetinjstva od krucijalne važnosti za psihosocijalni razvoj djece. Dobijeni rezultati daju osnovu za zaključak da postoji povezanost između neprihvaćenosti u porodici i psihosocijalnih poremećaja u adolescentnom

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
 „Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
 društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
 psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

dobu. Rezultatima smo pokazali da su djeca zlostavljana u periodu ranog djetinjstva, pod visokim rizikom za nastanak psihosocijalnih poremećaja. Posebno je ugrožena kategorija predškolske djece. Rezultati našeg istraživanja impliciraju neophodnost preventivnog rada na problemima zlostavljanja djece. Dobijeni indikatori mogu poslužiti u izradi strategije primarne prevencije maloljetničke delinkvencije, preventivnog rada sa roditeljima i djecom koja su pod rizikom za nastanak psihosocijalnih poremećaja. Prevencija bi trebala da bude fokusirana na porodicu, školu, jer najveći broj djece potiče iz porodica koje nisu dostupne nikakvoj vrsti tretmana.

PRILOG 1

Tabela br.1 Da li si često lagao (la) bez vidljivog razloga ?

Da li si često lagao (la) bez vidljivog razloga ?	Eksperimentalna grupa		Kontrolna grupa		Σ	
	F	%	f	%	f	%
Frekv % vertikalne % horizontalne						
Da	80	30,18 80 69,56	20	7,54 20 13,33	100	37,73
Ne	35	13,20 21,21 30,43	130	49,05 78,78 87	165	62,26
Σ	115	(100,00)	150	(100,00)	265	(100,00)

Hi –kvadrat = 87,60

r = 0,58

df = 4

p = 0,00

C = 0,49

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
 „Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
 društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
 psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

Tabela br.2 Da li si se noću suviše plašio (la), budio (la) iz sna tražio (la) da spavaš sa roditeljima?

Da li si se noću suviše plašio (la), budio (la) iz sna, tražio (la) da spavaš sa roditeljima ?	Eksperimentalna grupa		Kontrolna grupa		Σ	
	f	%	f	%	f	%
Frekvencije %vertikalne % horizontalne						
Da	59	22,26 66,29 51,30	30	11,32 33,70 20	89	33,58
Ne	56	21,13 31,81 48,69	120	45,28 66,18 80	176	66,41
Σ	115	(100,00)	150	(100,00)	265	(100,00)

Hi –kvadrat = 27,18

r = 0,32

df = 4

p = 0,00

C = 0,30

Tabela br.3 Da li si ispoljavao (la) pakost i zavist prema braći i sestrama?

Da li si ispoljavao (la) pakost i zavist prema braći i sestrama?	Eksperimentalna grupa		Kontrolna grupa		Σ	
	f	%	f	%	f	%
Frekv %vertikalne % horizontalne						
Da	34	12,83 79,06 29,56	9	3,39 20,93 6	43	16,22
Ne	81	30,5 36,4 70,43	141	53,20 63,51 94	222	83,77
Σ	115	(100,00)	150	(100,00)	265	(100,00)

Hi –kvadrat = 26, 59

r = 0,31

df = 4

p = 0,00

C = 0,31

*Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)*

LITERATURA

- (1) ANN BOOKER, LOPER. (2000). *Femile juvenile delinquency, Risk Factors and promising interventions*, Institute of Law, *Psychiatry, Public Policy*, University of Virginia .
- (2) BANJANIN-ĐURIČIĆ, N. (1998). *Udarac po duši, Sociološka studija zlostavljanja djece u porodici*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (3) BARBER, B.K. (1996). *Parental psichological control: Revisiting a neglected construct. Child Development, 67, 3296-3319.*
- (4) ĐUKANOVIĆ, B.(1979). *Alkoholizam i porodica*. Beograd: Privredna štampa.
- (5) EKERMEN, V. N. (1987). *Psihodinamika porodičnog života, dijagnoza i liječenje porodičnih odnosa*. Podgorica: Grafički zavod,
- (6) ENGLISH, D.J (1998). *The Extent and Consequences of Child Maltreatment, U: The Future of Children, Protecting Children from abuse and Neglect, Vol.8, Number 1, 39 -53.*
- (7) ERLIH, V. (1971). *Jugoslovenska porodica u transformaciji*. Zagreb: Liber.
- (8) GASSNER S. MURRAY, E. (1999). *Dominance and Conflict in the interactions between*
- (9) HIRJAN, F. I SINGER, M. (1971) *Krivično pravni aspekti zaštite prava na odgoj i uzdržavanje*. Zagreb: Republički zavod za socijalni rad.
- (10) HRNČIĆ, J. (1996). *Karakteristike funkcionisanja porodica maloljetnih delinkvenata, U: Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju, 3, 1-2 str. 356-372.* Beograd: Filozofski fakultet
- (11) HRNČIĆ, J. (1999). *Delinkvent ili pacijent*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- (12) JAKOVLJEVIĆ, V. (1970). *Uvod u socijalnu patologiju*. Beograd: Naučna knjiga.
- (13) JAŠOVIĆ, Ž. (1991). *Kriminologija maloljetničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga.
- (14) KASHANI J.H, BURBACH D.J, ROSENBERG T.K. (1998). *Perception of Family Conflict Resolution and Depressive Symptomatology in Adolescents, Journal of American Academy Child and Adolescent Psychiatry, 27, 1, str.42-48.*
- (15) KNEŽEVIĆ, G. (1994 a). *Mjerenje i porodično funkcionisanje - predlog novog instrumenta. U: Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju, br.1 str. 251-257.* Beograd: Filozofski fakultet.

Zbornik IKSI, 1-2/2009 – T. Vujović
„Strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata
društveno prihvatljivog ponašanja u percepciji vrste i intenziteta
psihosocijalnih poremećaja”, (str. 129-154)

- (16) KNEŽEVIĆ, G. (1994b). *Tipologija porodica i ličnost maloljetnog delinkventa*, Magistarski rad. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- (17) KOŠIČEK, M. (1989). *Antiroditelji*. Sarajevo: Svjetlost
- (18) KRKELJIĆ, LJ. (1997). *Adolescencija*, U: *Socijalna sigurnost*, Časopis za socijalnu i defektološku misao br.1-2, 147-150. Podgorica: Društvo socijalnih radnika i društvo defektologa.
- (19) KUBURIĆ, Z. (2001). *Porodica i psihičko zdravlje djece*. Beograd: Čigoja štampa.
- (20) LACKOVIĆ – GRGIN K. (1982). *Roditeljski stil rukovođenja i socijalno ponašanje učenika* U: *Zborniku br.15*, Institut za pedagoška istraživanja. Beograd: Prosvjeta.
- (21) LARRY SIEGEL, JOSEPH SENA, (2000) *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, Law, Seventh Edition*. Washington: National Center for Juvenile Justice.
- (22) MIJANOVIĆ, M. (1993). *Primjena χ^2 testa u sociološkim istraživanjima*, U: *Luča*, Časopis za filozofiju i sociologiju br.1, str. 115-122, Nikšić: Filozofski fakultet.
- (23) MIJANOVIĆ, M. (2000). *Izbor statističkih metoda*, Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- (24) MILADINOVIĆ, KONSTANTINOVIĆ, ĐURĐIĆ (1992) *Kriminalitet maloljetnica*, Beograd.
- (25) OPAČIĆ, G. (1995). *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- (26) *parents of normal and neurotic children*. U: *Journal of abnormal Psychology*, Vol. 74, No.1, 33-41.
- (27) PATTERSON G. R., REID J.R., DISHION, T.J. (1992). *Antisocial Boys*. U: *A social international Approach*, Vol. 4, Castalia Publishing Company, Eugene.
- (28) RADOVANOVIĆ, D., PETROVIĆ, M. (1977). *Prestupništvo maloljetnika, bježanje od kuće, bježanje od škole*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (29) ROHNER R. P. (1984). *Handbook for the study of parental Acceptance and rejection, Measurement of parental Acceptance - Rejection Center for the study of parental Acceptance and Rejection*, CT, O6268, USA.
- (30) ROHNER R.P., HAHN B. C. & ROHNER E. C. (1980). *Social –class differences in perceived parental acceptance – rejection and self evaluation among Korean –American Children*, U: *Behavior Science Research*, 15, 55-56.

- (31) RONER E.C., RONER R.P & ROLL S. (1980). Perceived parental acceptance - rejection and children' s reported behavioral dispositions: A comparative and intracultural study of American and Mexican children, U: *Journal of Cross –Cultural Psihology*, 11, 213 - 231.
- (32) SCHAFFER I EMERSON (1964). Razvoj socijalne vezanosti u ranom djetinjstvu, U: *Proces socijalizacije kod djece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1982.
- (33) STOJAKOVIĆ, V. (1984). *Zlostavljanje djece*. Beograd: Institut za socijalnu politiku.
- (34) VUJOVIĆ, TATJANA (2006) *Uticaj roditeljskog zlostavljanja i zanemarivanja djece na javljanje delinkventnog ponašanja*, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore.
- (35) VULETIĆ, Z. (1988). *Djeca alkoholičara*. Gornji Milanovac: Dječije novine.

STRUCTURAL DIFFERENCES BETWEEN JUVENILE DELINQUENTS AND LAW-ABIDING ADOLESCENTS IN THE PERCEPTION OF THE TYPE AND INTENSITY OF THE PSYCHO-SOCIAL DISORDERS

This paper explores structural differences between the juvenile delinquents who are victims of parental abuse and the law-abiding delinquents, in the perception of the type and intensity of psycho-social disorders which occurred in the early childhood. This research includes 265 interrogated persons at the age of 15 to 18. The participants of the experimental group and those of the control group perceived and commented on the type and intensity of the psycho-social disorders on the basis of a specially constructed questionnaire. In order to define the basic psychosocial disorders which establish a difference between juvenile delinquents and their law-abiding peers, we applied to the psychosocial disorders scale, comprising 8 variables from the questionnaire, first the one-factor analysis of the variant, and then the canonical discriminatory function. The results obtained on both levels indicated that the most frequent disorders include lying, night fears, envy and malice toward the siblings.

KEY WORDS: juvenile delinquents / adolescence / psycho-social disorders / parental abuse and neglect.